

Nomen est omen
Gyógyszertárak
névadásának érdekességei

Dr. Grabarits István

- Nemcsak a mesterség sokrétű, hanem maga az elnevezése is. Az „apotheca” latin jövevényszó, a görög „apothéké”-ből (raktár) ered, amely főnév az „apo-„ (le-, félre-, el-) és „tithenai” (tesz, helyez, őriz) elemekből áll. Az ókorban a tároló helyeket nevezték „apotheca”-nak: apotheca vinorum=bortároló, Galénosznál az „apotheke” a könyvek tároló helye (később bibliotheca).

- Az „apotheca” megnevezést a középkorban egyformán használták, csűrök, raktárak, üzletek és éléskamrák megnevezésére, amelyekben könyveket, növényeket, fűszereket és gyógyszereket tároltak. Az egyes nemzeti nyelvekben a szó különféle formákban került át, németül „Apotheke” (apoteke, apentek, apteke), oroszul „aptyeka”, olaszul „botega” (ma már nem használják), spanyolul „bodega”, franciául „boutique”. Magyarul: apotéka, patika (patica), „patika szerszámos bolt”. A gyógyszertár szó a nyelvújítás korától terjedt el és vált hivatalossá.

- Az apotheca szót gyógyszerek tekintetében később, valószínűleg az ezredforduló körül használták először „apotheca medicamentorum” értelmében.
- A gyógyszerkészítés helyét a korai középkorban még nem hívták apothecának, hanem a következő megnevezéseket találjuk rá Európa egyes helyein: armarium pigmentorum, stationes specialium, operatorium, confectionarium, stb.

- II. Frigyes 1241-es rendeletében lett hivatalos először az „apotheca” elnevezés a gyógyszerkészítő „statio”-ra. Innen került át az egyes nemzeti nyelvekbe. 1303-tól találunk forrásokat hazánkban az apotheca, apothecarius kifejezések használatára. A klasszikus görög-római-arab alapokra visszavezethető gyógyszerkészítés tudománya a kolostori gyógyítás részeként jelent meg hazánkban is az államalapítást követően, azonban ezekről nem maradtak fenn írásos emlékek.

- Azok a középkori szerzetesrendek, amelyek gyógyítással is foglalkoztak, - benedekrendiek, johanniták, ciszterciták, premontreiek, ágostonrendiek, pálosok, minoriták, ferencesek - házi patikákat tartottak fenn.
- Pozsonyban már 1310-ben volt gyógyszertár. További adatok patikákról: Bártfa (1442), Körmöcbánya (1499), Kassa (1516), Lőcse. Eperjesen a híres Wéber János 1645-ben nyitotta meg az Arany Sasról elnevezett gyógyszertárát.

- Erdélyben 1494-ből való az első adat, a nagyszebeni városi gyógyszerertárról, majd Beszterce (1516), Brassó (1520) és Fogaras patikái következtek. A XVI-XVII. századból nyugat-magyarországi (Rohonc, Szalónak, Németújvár) főúri patikákról őriznek adatokat a levéltárak.

- A XVII. század közepéről az egyetlen fennmaradt polgári patikánk Kőszegen található. 1645-ből való az első adatunk, bizonyos Herpius János Kristófról, aki 1665-ben Kőszegen megvásárolta azt a házat, amelyben azután 1983-ig 318 éven át működött a patika, azóta pedig múzeum. Házasság kapcsán Herpius patikáját 1716-ban Küttel Sámuel örökölte, és attól kezdve 1950-ig, az államosításig a Küttel gyógyszerész dinasztia tulajdonában volt.

- A XVII-XVIII. század fordulóján készített, festett puhafa bútorzata, néhány edénye, felszerelése és a családi iratok fennmaradtak. A Küttel patika berendezése teljes mértékben megfelel a korabeli nyugat-európai kisvárosi gyógyszertárak képének, és hasonló festett bútora volt a XVIII. század végén a pesti „Kígyó” patikának is.

- A török kiűzése után a lassan újjászerveződő országban még a XVIII. század vége felé is igen kevés patika volt, azok is a nagyobb városokban létesültek.
- Székesfehérvárott Sartory János 1688-ban közvetlenül a török alóli felszabadulás első napjaiban alapított patikát. Az egymást váltó polgári tulajdonosok sorát követték a jezsuiták 1745-ben.

A patika szimbólumai és nevei

- A különféle foglalkozások szimbólumait már az ókorban is felhasználták tájékoztatás céljából. A jelvények korokként és országokként születtek, de vándoroltak is egyik országból a másikba. A foglalkozások szimbólumai hatottak más szakmákra is. A XV. századtól hazánkban is elterjedtek a mesterséget szimbolizáló jelvények, a figyelmet felkeltő különféle képes és plasztikus ábrázolások.

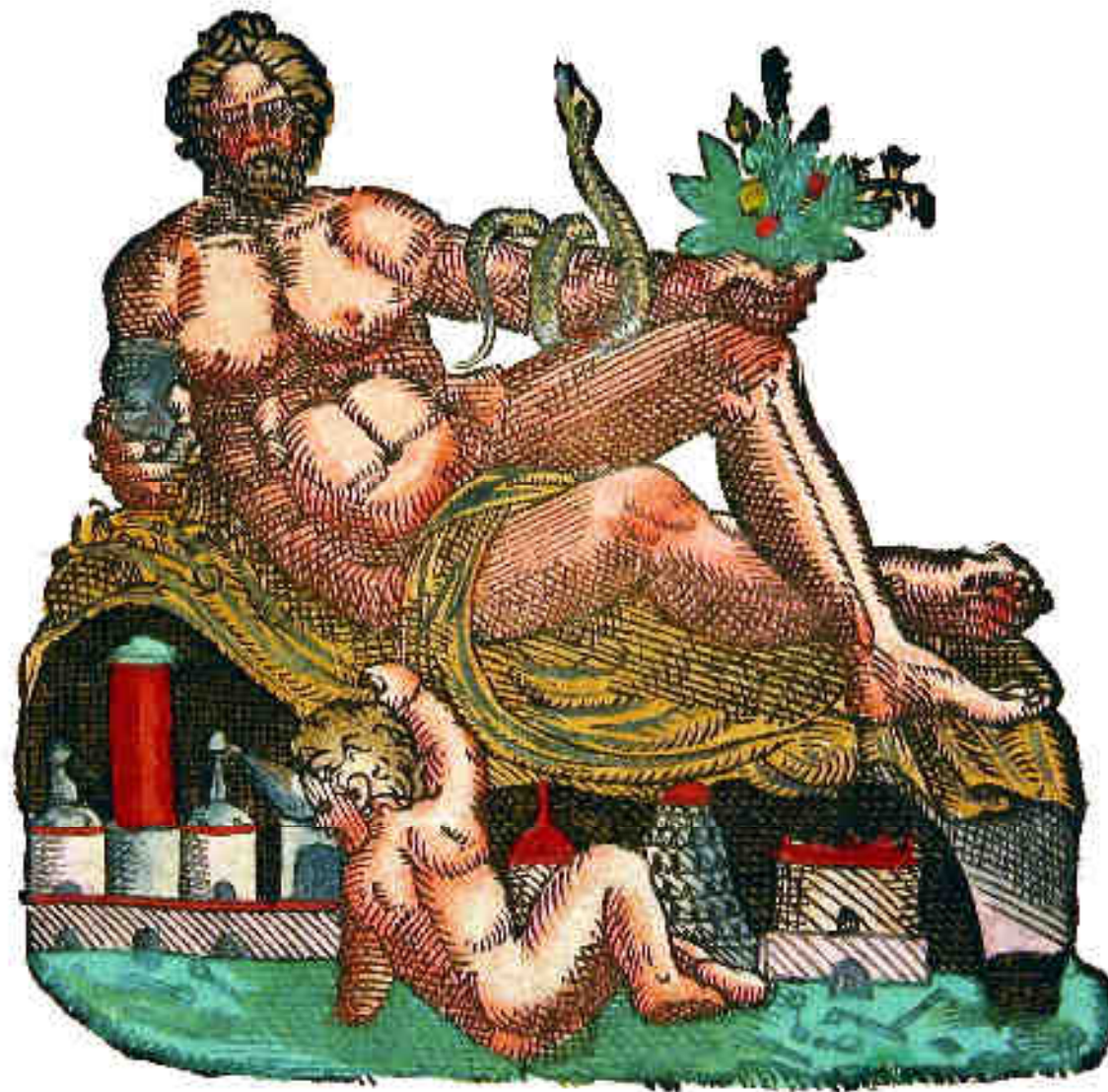
- A cégér szavunk már 1470-ben használatos volt. Európában a gyógyszerkészítő mesterséget a XIII századtól a mozsárral szimbolizálták, a ma ismert kehely a kígyóval a XIX. század folyamán lett általános. Hazánkban mozsarat ábrázoló cégér sajnos nem maradt fenn.

- Az egyiptomiak vallásában az ibisz(madár)fejű Thot, az irnokok, a tudósok és az orvosok istene volt az ábrázolásokon, aki a veszélyt elűzi. Az ibiszmadarat a gyógyszerészeti tudományok szimbolizálására használták ritkán. A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság 1928-tól az ibiszmadár szimbólumot használta mind a pecsétjén, mind a folyóiratának címlapján.

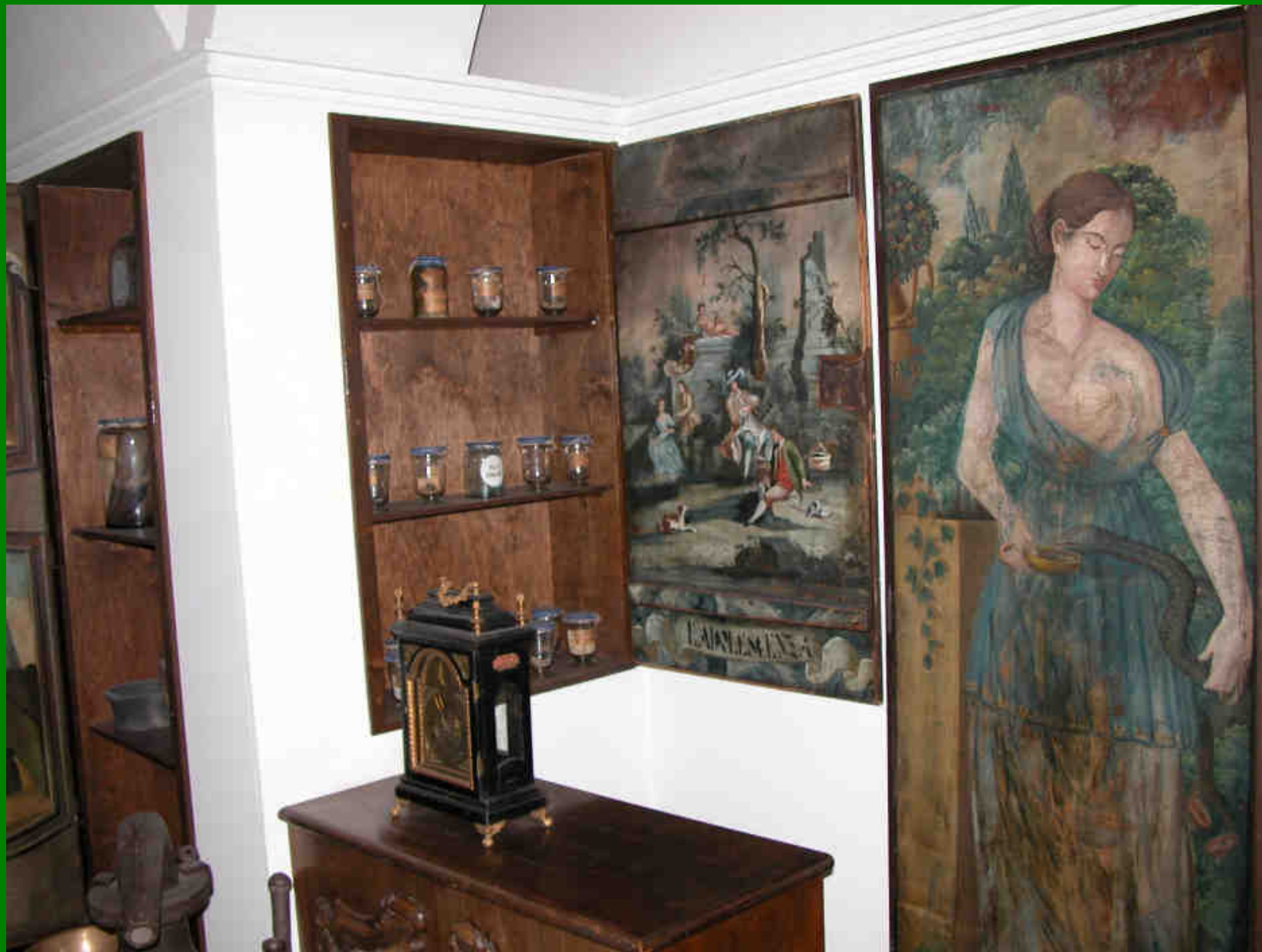
- A választott szimbólumot így indokolták: „a gyógyászat ősi egyiptomi istenének, az ibisz fejű „Ph-ar-maki” –nak képét ábrázolja, kezében papyrustekerccsel. Állítólag ezen Ph-ar-maki-tól származik a pharmacia szó is s így ez jelképezi magát a gyógyszerészetet, a papyrustekerccs pedig a tudományosságot.” A szimbólumot átvette a Gyógyszerészet című szaklap is, amelynek címlapját 1977-1985 között díszítette.

- A görög mitológiából származik Aszklépiosz (lat. Aesculapius) és Hügieia (Hygieia) szimbóluma. Aszklépiosz, a görög hitregében a gyógyítás istene. akinek az ókori görög birodalom távoli területein is szentélyeket állítottak, lánya Hügieia, az egészség istennője. Aszklépiosz mellkép ábrázolásaira jellemző a szelíd arc, borongó elmélkedés tekintetével.

- A teljes alak ábrázolásoknál egy bot van a kezében amelyre kígyó csavarodik fölfelé.
- Hügieia már a IV. századból fennmaradt ábrázolásokon kígyót és csészét tart a kezében. A kígyót a csészéből táplálja, innen ered máig a gyógyszeres kehelyre tekeredő kígyó szimbóluma, amely szerte a világon a gyógyszerár jelvénye.

- Az orvosi- és gyógyszerészi hivatásnak a keresztény kultúrából segítőpatrónusa és következésképpen szimbóluma **Szent Kozma és Szent Damján testvérpár**, akik arab keresztények voltak Ägeaból. Diocletianus császár keresztényüldözése alatt 303-ban mártírhalát szenvedtek. Kozma és Damján orvosok voltak, akik a kezelésért aranyat nem fogadtak el, és a haláluk után is sok csodálatos gyógyulást írtak le velük kapcsolatban. A testvérpár választása az orvoslás és a gyógyszerészet szimbolizálására, a két hivatás szoros rokonságát mutatja.

Kozmát ábrázolják az orvosok patrónusaként, egy vizeletüveggel a kezében; Damján a seborvosok és a gyógyszerészek patrónusa, spatulával és kenőcsös edénnyel, vagy más gyógyszeres edénnyel ábrázolják. A testvérek kultusza a IV. században kezdődött egy nekik szentelt templommal Jeruzsálemben, Egyiptomban és Mezopotámiában, később gyorsan elterjedt Európa szerte. A két szent orvos az egyszerű nép körében nagyon kedvelt volt és nagy tiszteletadásban részesült, ezért is találkozunk annyiféle ábrázolásukkal, őket orvosnak és gyógyszerésznek tekintették.

- Szent Kozma és Szent Damján a bécsi egyetem orvosi karának védőszentjei voltak, a reneszánsz idejében minden évben szeptember 29-én megünnepelték a névnapjukat. 1644-től rendeletek kötelezték a gyógyító hivatás tagjait, orvosokat, seborvosokat, gyógyszerészeket és szülésznőket az ünneplésre. A testvérpárt festményeken megtaláljuk a régi patikák díszei között, mint pl. a kőszegi volt jezsuita patikában és Debrecenben ajtó nagyságú táblaképeken, azonban hazánkban patikát nem neveztek el róluk. Rajtuk kívül még hetven szent kapcsolható össze a gyógyítással, közülük többnek a neve megjelenik a magyar patika elnevezésekben is.

- A késő középkori századokban a hazai és külföldi heraldikában gyakran ábrázoltak állatokat a címerképeken. Legkedveltebb volt az oroszlán, a sas, a medve, a szarvas, a rák, a kígyó, az egyszarvú, rák, pelikán, stb. A korai patika elnevezésekben is ezek jelentek meg, amit a többségében német származású gyógyszerészeink honosítottak meg. Az állatoknak szimbolikus jelentése volt, az oroszlán az állatok királya, erőt, bátorságot, vitézséget jelképez, a kereszténységben magát Krisztust is jelentette. A sas az ég tekintélyes madara, a rómaiak hadijelvénye, János evangélista attribútuma császárok és királyok szimbóluma.

- A **szarvas** és a **strucc** a gyors mozgás jelképe. Kedvelt állat volt a képzelet szülte csodalény, az **egyszarvú**. A XVIII. végéig az állatnevek uralkodtak a patikai névadásokban. Az ismert legkorábbiak: Fekete Sas (Nagyszeben, 1500 előtt; Brassó 1520), Vörös Rák (Pozsony, 1500), Oroszlán (Lőcse, 1503), Arany Sas (Nagyszeben, 1525 előtt). Hazánkban 1945-ig a gyógyszertárak nevében leggyakrabban használt állatnevek: (arany-) egyszarvú, fehér galamb, gólya, (fehér-) hattyú, (fekete-) holló, (fehér) kígyó, (fekete-) medve, (arany-) oroszlán, pelikán, vörös rák, (arany-, fekete-, fehér-) sas, sólyom, (arany-) szarvas. Közel kétszáz gyógyszertárunk nevében találjuk ezeket.

- A patika nevéül választott állatot gyakran kiábrázolták.
- Sopronban az „Oroszlán” patika 1635 körül kapta mai nevét, a jól ismert Zsolnay kerámiából készült oroszlánt ábrázoló portálját a XX. század elején készítették. Debrecenben 1772-ben nyílt meg az „Arany Egyszarvú” patika, díszes cégére ma a Déri Múzeumban látható.

- . A patika nevét nemcsak az épületen kívül elhelyezett cégéreken ábrázolták, hanem a választott szimbólum megjelent belső képeken és gyakran az edényzeten is. Pesten 1790 körül alapított „Arany Oroszlán” patika Alt-Wien porcelán edényein oroszlánfej ábrázolást találunk. Székesfehérvárott a „Fekete Sas” patika edényeinek kartusán jelenik meg a kiábrázolt patikanév.

Végleges utcai front

- Az állatokon kívül további névcsoportokkal találkozunk a patikák neveiben. Az 1600-as évektől, de különösen a XVIII-XX. században, szintén külföldi példák alapján előtérbe került a bibliai- és keresztény vallási fogalmak és nevek használata. A legrégebbi ismert patikanevünk, a körmöcbányai „Salvator” (1495) is ide tartozik.

- . A leggyakoribbak közül néhány példa: Szentháromság (43), Isteni Gondviselés (25), Isten Szeme (9), Megváltó/Salvator (57), Szentlélek (17), Angyal/Őr-/Védangyal (37). Evangéliumi szentek, apostolok: Szent Anna, Szent József, Szűz Mária, Szűz Mária Isten Anyja, Madonna, Segítő Mária, Nagyboldogasszony, Apostol, Szent Péter, stb, összesen 92 patika nevében fordul elő.

- A keresztény szentek, mártírok és patrónusok neveit Szent Ágnestől Szent Teréziáig 65 patika elnevezésében találjuk, azon kívül a magyar szenteket (Szent István, Szent László, Szent Imre, Szent Erzsébet, Szent Margit) és a Magyarok Védasszonyát 74 patikanévben örökítették meg.

- A szentekről természetesen csak hívő katolikus gyógyszerészek nevezték el patikájukat, a protestánsok különösen az ellenreformáció idejében vagy más bibliai fogalmat, vagy egyéb, leggyakrabban állatneveket választottak. A gyógyítással foglalkozó irgalmasrendnek 1948-ig voltak patikái, trianonig tizennégy, azt követően öt. A rend szimbóluma a gránátalma volt, így minden gyógyszertárukat gránátalmának nevezték, a legelsőt Szepesváralján 1650-ben.

- A patikák elhelyezése, környezete, külső észrevehető tulajdonsága is ösztökélt patikaelnevezésekre. „Felső” „Alsó” patika (helye a városban; a ház színéről elnevezett Gyógyszertárakat („Zöld”, „Kék”). Voltak utcáról, térről elnevezett patikák is. De van arra is példa, hogy utcát neveztek el patikáról, Pesten a Kígyó utcát.

- Számos patikát tulajdonosaik nevére emlegettek és nevezték el. Ennek hatása kereshető a német Hof-, Stadt-, Raths-Apotheke elnevezésekben: korábbi gazdájuk a hercegség, a város lehetett. Budán már 1303-ban volt „városi” gyógyszertár. A XVII. század végéig 6 nyilvános városi gyógyszertár működött Erdélyben.

- A névadásnak még további csoportjait ismerjük: ókori mitológia, antik fogalmak (Aesculap, Hygeia, Fortuna, Diana, Minerva, Viktória, stb.); erények és elvont vallásos fogalmak (igazság, remény, reménység); környezet és elhelyezés (Városi, Opera, Pasarét, Korzó, stb.); a magyar történelem kiemelkedő személyei (Király, Magyar Király, Mátyás Király, Szent István Király, Magyar Korona, Nádor, Széchenyi István, Tinódi Sebestyén, Rákóczi Ferenc, Vörösmarty Mihály, Kossuth Lajos, a Habsburgok, stb.).

- A tulajdonosról vagy közeli rokonságáról elnevezett gyógyszerárakkal már a XVIII. század vége óta találunk adatokat.
- Czoppelt Frigyes, Ember Örökösök.
- Távoli egzotikus népekről szól a Szerecsen, Fekete Szerecsen és Mór patikanevünk.

- A gyógyszerterek névadása vagy név változtatása kezdettől fogva máig a tulajdonos joga volt. Patikáink elnevezései nem mindig az alapításukkor születtek. A névadások, és névváltoztatások időpontjáról a források gyakran nem megbízhatóak.

- A patikaneveket az 1950-es államosítás után eltörölték, megkülönböztetésül megyénként sorszámokat adtak a gyógyszertáraknak. Az 1980-as évek végétől külön engedéllyel lehetett nevet adni, ekkor inkább a gyógyszerészet tudományának kiemelkedő személyeiről nevezték el patikákat: Than Károly, Rozsnyay Mátyás, Schulek Elemér, stb.)

- .) Az 1994-es patikajog ismét a régi európai jogszokást tette törvénné. A mai gyógyszerárak nevei úgy alakultak, hogy részben visszatértek az államosítás előtti névhez, másrészt a régi hagyományoknak megfelelően az említett névcsoportokból (állat, mitológia, szentek, elhelyezés, tulajdonos, stb.) választottak, harmadrészt nagy számban megjelentek a korábban nem, vagy alig használt névvel, a gyógynövényekről elnevezett gyógyszertárak, mint pl. kamilla, zsálya, mályva, hárs, fagyöngy, stb